

Tokat Geleneksel Konut Mimarisi'nde İç Mekân Alçı Süslemeleri

Emine Saka Akın* - Canan Hanoglu**

Öz

Tokat kent merkezinde dönemlerinin yapısal karakterlerini hala bünyelerinde barındıran geleneksel konutların oluşturdukları mahalle ve sokaklar belirgin dokular olarak önem arz etmektedir. Kent merkezinde çoğunlukla ticaret alanları ile iç içe bulunan geleneksel konutlar, düzgün olmayan sokaklar ile birbirine bağlanarak geleneksel dokularını korumaya çalışmaktadırlar. Özgün yapı ve yerleşime sahip olan Tokat Geleneksel Konutları yerleşim, plan ve cephe özellikleri bakımından karakteristik özellikler sergilemektedir. Aynı şekilde geleneksel konutların iç mekânlarında bulunan ahşap, taş, kalem işi ve alçı malzeme ile yapılmış süsleme öğeleri de dikkat çekicidir. Geleneksel konut bakımından oldukça zengin olan Tokat Kenti'nde 118 adet tescilli ve tescilli olmayan pek çok geleneksel konut bulunmaktadır. Bu çalışmada Tokat kent merkezinde bulunan 41 geleneksel konutun iç mekânlarında yer alan alçı süsleme öğeleri incelenmiştir. Hem alan hem de literatür çalışması yapılarak elde edilen bulgularla Tokat Geleneksel Konutları'nda bulunan alçı süsleme öğelerinin süsleme programları içindeki yeri irdelenerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Geleneksel konut, Süsleme, Alçı, İç mekân.

The Interior Plaster Decorations in the Traditional Houses of Tokat

Abstract

The streets and neighborhoods formed by traditional houses still reflecting the structural The streets and neighborhoods of traditional houses in the Tokat city center still reflecting the structural landscapes of their era are important features of the region. The traditional houses of the city center, mostly located in today's trade area, and surrounded by a maze of streets are trying to protect their traditional character. Tokat Traditional Houses with their peculiar structure and layout exhibit characteristic features in their settlement plans and façades. In addition, their interior decoration of wood, stone, engraving and plaster material also capture our attention. Tokat rich in traditional houses, has 118 registered and many unregistered traditional houses. This study examines the plaster decorations found in the interior of 41 traditional houses. Using data from both literature and field work, the Tokat Traditional Houses' important plaster decoration are discussed and evaluated.

Key Words: Tokat, Traditional houses, Decoration, Plaster, Interior space

* Yrd.Doç.Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Tokat, Türkiye; eminesaka.akin@gop.edu.tr

** Öğr. Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Tokat, Türkiye; canan.hanoglu@gop.edu.tr

Giriş

Geleneksel yerleşim ve konutlar bulundukları yörenin mevcut yapı malzemesi, iklim koşulları, topografyası, toplumun sosyal yapısı ve kültürü gibi yöresel verilerle şekillenmektedir. Bu yöresel verilerin Anadolu'da değişiklikler gösterdiği bilinmektedir. Anadolu'da yöresel verilerden ortaya çıkan ve *Türk Evi* olarak nitelendirilen geleneksel konutlar değişik yörelerde bulunsa dahi bütün yörelerle ortak paylaşılan içe dönük bir düzen yansıtır (Erpi 1991: 74). Bu geleneksel konutların içe dönük düzendeki planlarında ana ilke hep aynıdır (Eldem 2007: 16). Türk Evi planlarındaki ana ilke *sofa* ve *odalardır*. *Sofa*, odalar arası ilişkilerin sağlandığı ortak bir alandır. Bu alan ev içindeki dolaşımı sağlamakla birlikte, aynı zamanda bir *toplanma* alanıdır. Dolaşım dışında kalan kesimleri oturmaya ayrılmıştır. Zamanla bu kesimler daha da özelleşmiş ve eyvan, sekilik, taht, köşk gibi kavramlar ortaya çıkmıştır (Küçükerman 2007: 59). *Türk Odası* ise yapı içinde birçok eylemin bir arada yapılmasına olanak veren bir düzenlemeye sahiptir. Her oda oturma, yemek yeme, çalışma, yatma gibi eylemlerin gerçekleştiği birer alandır (Küçükerman 2007: 69). Bu eylemlerin gerçekleşmesine odalarda ve sofalarda bulunan sabit donatılar imkân vermiştir. Ocak, dolap, niş ve lambalık gibi sabit donatılar alçı, ahşap, metal ya da taş malzeme kullanılarak yapılmış ve iç mekânların görünümelerini zenginleştirmiştir.

Bu çalışmada Tokat Geleneksel Konutları iç mekânlarında bilinen en eski bağlayıcı maddelerden biri olan alçı malzemeden yapılan süsleme öğeleri irdelenmiştir. Alçı, çimento ve kireç esaslı malzemelerden maliyet açısından daha ekonomik, yanmazlık, ısı yalıtımı, hafiflik, işleme ve onarım kolaylığı, yüzeye nefes aldırma ve bakteri üretmeme gibi birçok özelliğinden dolayı yapı işlerinde ve mimari süslemede kullanım rahatlığı olan bir malzemedir (Ödekan 1987: 56). Alçı, dayanıksız bir malzeme olması nedeniyle genellikle yapıların içinde, dış etkilere açık olmayan kısımlarda kullanılmıştır (Gültekin 2008: 20).

Mısır Piramit'lerinde derz harcı ve iç sıva olarak uygulanmış alçı, yapı işlerinde Eski Mısır'dan beri kullanılan bir malzemedir (Gürdal 1987: 56). Alçının mimari süsleme gereci olarak erken çağlardan beri çeşitli mimarlık üsluplarında kireç karışımı strük ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Mısır,

Yunan, Roma, Bizans, İran, Sasani, Budacı, Orta Amerika ve İslam mimarlıklarında değişik tür ve tekniklerde alçı süslemeye geniş yer verilmiştir (Ödekan 1987: 56).

Özellikle erken İslam Sanatı sivil mimarisinde çok önemli bir süsleme elemanı olmuştur. Abbasiler zamanında 9. Yüzyılda Bağdat'ta kurulan ve Orta Asya'dan getirilen Türk askerleri ile korunan Samarra Kenti'nde gelişen alçı işçiliği etkilerini geniş bir alanda yüzyıllar boyu sürdürmüştür. 11. ve 13. Yüzyıllarda İran Bölgesi Selçuklu Mimarisi'nde alçı süsleme çok gelişmiş bir düzeye ulaşmıştır (Öney 1992: 179).

İran Selçuklu Sanatı'nda tuğla ve terakota baskı işçiliğinin yanı sıra ana dekor olan alçının Anadolu'da fazlaca kullanılması dikkat çekmektedir. Anadolu Selçuklu Mimarisi'nde özellikle saray ve köşk dekorunda kullanılan alçının figürlü oluşu da dikkat çekicidir (Öney 1992: 84-85). Özellikle Kubadabad Sarayı ve Konya Köşkü'nden çıkan parçalar alçının saray ve köşk duvarlarını kaplayan raflarda ve duvar bezemesinde kullanılmış olduğuna işaret etmektedir (Arık 2000: 179-80). Saray mimarisi dışında pek ilgi görmemiş olmasına rağmen diğer yapı örneklerinde de alçı malzemeye az da olsa rastlamak mümkündür. Anadolu Selçuklularından sonra 14. ve 15. Yüzyıllara yani Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemleri'ne gelindiğinde özellikle mihraplarda ve ocaklarda alçı malzemenin kullanıldığı görülmektedir (Öney 1992: 84-85). Camilerin kubbelerinde, kubbeye geçiş elemanlarında, kapı kemeri içindeki mukarnaslarda, konak ve sarayların tavan ve duvar süslemelerinde yaygın biçimde kullanılmıştır (Gürdal 1987: 56).

Sonraları Klasik Osmanlı Mimarisi'nde seyrek olarak görülen alçı süslemeler, Anadolu'da Batılılaşma Dönemi olarak adlandırılan 18. Yüzyıldan yani Lale Devri'nden itibaren batı ile ilişkilerin artması sonucu dini ve sivil mimaride yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Gültekin 2008: 26). Alçı süslemeler, batının oluşturduğu barok, rokoko ve ampir sanatları Anadolu'daki bölgesel karakterlerle kaynaşarak 19. Yüzyılın sonuna kadar süren ve *Türk Rokokosu* adı verilen yeni bir üslupla birlikte kullanılmaya devam etmiştir. Bu dönem süslemelerinde gerçekçi bitkisel süsler klasik dönemdeki rumi, hatayi gibi diğer motiflerin yerini alır. Sıkça karşılaşılan S ve C kıvrımları bazen de aşırılığa kaçarak süslemeleri tamamlar. Tabiattan stilize, ışık

gölgeli olarak yapılan çiçekler, yapraklar ve meyveler genellikle bir fiyonkla bağlıdır ya da vazo içindedir (Seçkinöz vd. 1986: 220-221).

Halen kullanılmakta olan alçı malzeme günümüzde süsleme ve sıva malzemesi olarak kullanılmasıyla yanı sıra levhalar halinde üretilerek bölücü duvar elemanı şeklinde de kullanılmaktadır.

Çalışmada ele alınan alçı malzemeli süslemelerin özellikleri Mülayim'in (1983) 6 grupta sınıflandırdığı süsleme temaları içinde irdelenecektir (Mülayim 1983: 80);

1. Yazı ve türleri
2. Geometrik şekiller
3. Bitkisel motifler
4. Figürler
5. Eşya motifleri
6. Mimari formlar (sütun, kemer, mukarnas)

Türk Sanatı'nda bitkisel motifler süslemelerde diğer temalara göre daha yoğun kullanılmıştır. Bitkinin bu kadar yoğun olarak süslemede yer almasının nedeni, insan ve bitki arasındaki maddî ve manevî ilişkidir. İnsan her devirde bir inançla bütünleşmiş ve bazı tabiat unsurlarını da inançları kapsamına almıştır (Cantay 2008: 32). Bitkisel süsleme üç gruba ayrılabilir (Arseven 1984: 210);

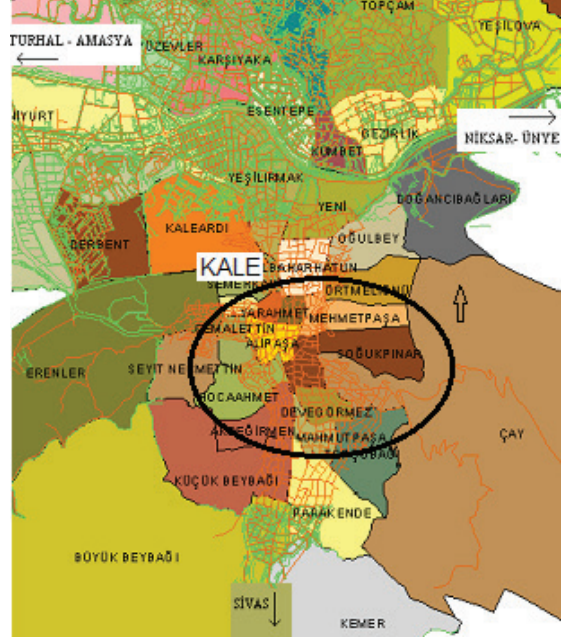
1. Stilize edilmiş hayvan şekillerinden gelme fantezi bitki ve çiçekler. Totem kaynağından gelme bu motifler, sonradan yaprak, kıvrım dal vb. gibi stilize edilmiş bitki şekilleri haline gelirler.
2. Bitki kaynağından gelme stilize edilmiş bitkiler.
3. Tabii ya da somut bitkiler (Natüralist).

Tek başlarına bulunması zor olan bu motifler çoğu kez birbirleriyle, değişik doğrultu ve düzenlerde gelişen kompozisyonlar içinde değerlendirilirler (Mülayim 1983: 82).

2. Çalışma Alanı

Tokat kenti Türkiye'nin Orta Karadeniz Bölgesi'nde Yeşilirmak ve Behzat Deresi'nin kesiştiği alandaki vadide kurulmuştur. Tokat kenti fiziki yapısının oluşumunda Yeşilirmak ve kollarının önemli bir etkisi vardır. Zira kent, Behzat Deresi'ne paralel bir aksla güneyden Sivas'a, kuzeyde Yeşilirmak'la birleştiği noktada Yeşilirmak'a paralel bir aksla doğudan Niksar-Ünye'ye, batıdan Amasya'ya bağlanmaktadır (Şekil 1). Tokat kenti Anadolu coğrafyası üze-

rinde de doğal yol aksların kesişim noktasında bulunduğundan geçmişten günümüze kadar doğuya ve güneye giden yollar üzerinde bulunmuştur ve önemli ticaret, seyahat ve sefer yolları üzerinde olmuştur (Akın 2009: 7)

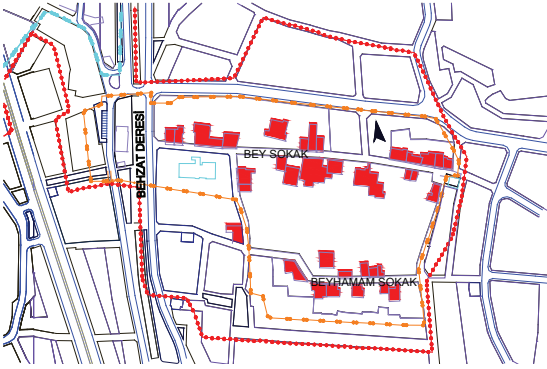
Şekil 1. Tokat Kent haritası (Tokat Belediyesi'nden işlenerek).

Orta Karadeniz'i İç ve Doğu Anadolu'ya bağlayan önemli yolların kesiştiği bir konumda olan Tokat kentinin M.Ö. 5500'lere inen bir tarihi olduğu, M.Ö. 2000'lerde bölgede Hititlerin hâkim olduğu ve önemli merkezler kurdukları bilinmektedir (Erayşar 2004: 5). Daha sonra Frig, Comana Pontica (Komana), Med, Pers, Helenistik, Pontus, Roma çağlarında varlığını sürdürmüştür. Antik dönemde kent bugün bulunduğu yerden 6 km. kuzey doğuda kurulmuştur (Texier 2002: 165). Hristiyanlığın ilk dönemlerinde kent, din çatışmalarından korunmak üzere bugünkü kent merkezine, kaleye taşınmıştır (Aktüre 1976: 143). Sonrasında Bizans, Danişmend, Anadolu Selçuklu, İlhanlı ve Osmanlı Dönemleri'nde varlığını sürdürmüş bir kenttir.

Kale kent niteliğinde olan Tokat'ta kent merkezinde yapılaşma hareketleri Danişmend Dönemi ile başlamıştır. Kentin 11. Yüzyılda Türk-İslam egemenliğine geçmesi ile beraber yapıldığı dönemin özelliklerini yansıtan dini ve sivil mimarinin pek çok örneği inşa edilmiştir ve anıtsal nitelikte olan yapıların bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak sivil mimari örnekleri ise kentin geçirmiş

olduğu doğal afetler ve konutların yapım malzemelerinin (ahşap, kerpiç) çok dayanıklı olmamasından kaynaklı çok erken tarihli değildir ve Osmanlı Dönemi yapılarıdır. Konutlarda inşa tarihini gösteren bir belge olmadığından kesin bir tarih verilememektedir. Fakat bilinen en eski evlerden Latifoğlu Konağı'nın 19. Yüzyıl başında inşa edildiği bilinmektedir. Diğer konutların büyük kısmı 19. Yüzyılın II. Yarısı ve 20.Yüzyıl başlarına tarihlendirilebilir. Mevcut süslemeler ve cephe düzenlemeleri için de bu tarihlendirme uygundur (Çal 1987: 380).

Tokat kent merkezinde başta Soğukpınar, Devegörmüş, Hoca Ahmet, Ali Paşa ve Kabe-i Mescit mahallelerinde olmak üzere tescilli ve tescili yapılmamış birçok özgün geleneksel konut bulunmaktadır. Şekil 2'de Soğukpınar Mahallesi'nde bulunan tescilli geleneksel konut dokusu görülmektedir.

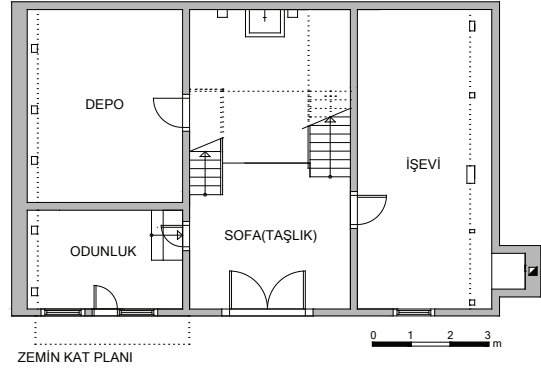

Şekil 2. Soğukpınar Mahallesi Bey Hamam ve Bey Sokak'ta bulunan tescilli konutlar (Tokat Belediyesi'nden işlenerek).

3. Tokat Geleneksel Konutları

Tokat Geleneksel Konutları mimari ve yapım özellikleri bakımından klasik Türk Evi karakterini taşımaktadır. Sofalı konutlar iç, orta ve dış sofalı plan tiplerine sahiptir. Dış sofalı plan tipi üç tarafı odalı ve köşe sofalı plan tipi olarak ikiye ayrılır (Çal 1987: 366-367).

Sofalı plan tiplerine sahip geleneksel konutların zemin katları hizmet alanlarıdır. Zemin katlarda taşlık olarak da adlandırılan sofaya giriş genellikle sokaktan dolaysız şekilde yapılır. Buralarda büyük ve küçük ocaklıklar, depo, fırın ve iş evi bulunmaktadır (Şekil 3). Genellikle zemini sıkıştırılmış toprak ya da doğal taşla kaplı bu sofalardan aynı zamanda arka bahçeye de çıkılır (Resim 1), (Akin vd. 2010: 178). Bu taşlıkların zemin malzemesi çoğunlukla günümüzdeki kullanıcıları tarafından değiştirilmiştir.

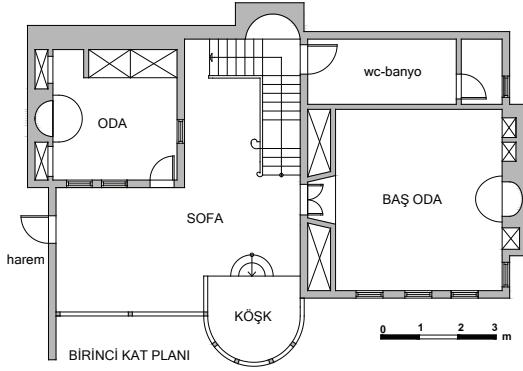

Şekil 3. Tokat Geleneksel Konutları'nda zemin katta bulunan sofa (taşlık).

Resim 1. Sofalar (taşlık).

Üst katlar ise yaşama mekânları olarak kullanılmaktadır ve geleneksel konutların asıl sokağa açılan kısımları burasıdır. Konutlarda çoğunlukla zemin ve üst kat arasında kışın oturmak için yapılmış biraz basık tavanlı ara katlar mevcuttur. Ara kattaki odalarda belirgin bir özellik olmasa da, üst katlarda daha geniş, daha aydınlık ve daha işçilikli sofa ve odalar bulunmaktadır. Üst kat sofalarında bir kaç basamakla yükseltilmiş köşk mekânlarına da (6 örnek) rastlanmıştır (Şekil 4), (Resim 2). Büyük konak tarzındaki evlerde genellikle zeminden üst kata çıkışta haremlik ve selamlık olmak üzere iki ayrı merdiven vardır (Akin vd. 2010: 178).

Şekil 4. Tokat Geleneksel Konutu'nda sofada bulunan bir köşk örneği (Akok'tan işlenerek).

Resim 2. Üst kat sofasında bulunan köşkler.

Sofalı plan tiplerine sahip Tokat Geleneksel Konutları'nın odaları da Türk Evi odasının tüm özelliklerini yansıtır. Kendi içinde oturma, yatma, yemek yeme gibi eylemlerin gerçekleştirilebildiği odalarda sedir, ocak, dolap, yüklük, raf ve lambalık gibi elemanlar bulunur. Odaların giriş kısmında safnal (saff-i nial) adı verilen (Hasol 1988: 449) ayakkabıların ve terliklerin bırakılmasına ve hizmetkârların beklemesine ayrılmış pabuçluk bölmesinin olduğu 5 örneğe rastlanmıştır. Pabuçluk kısmı oda döşemesinden biraz daha düşük bir kotta olup ahşap ya da alçı kemerlerle odadan ayrılırlar (Resim 3).

Resim 3. Tokat Geleneksel Konutları'nda odalarda bulunan safnal kısımlarına örnekler.

Çoğunlukla iki katlı olan konutlar tek ya da üç katlı da olabilir. Cepheleri sade olup, giriş üstünde, girişin her iki yanında ya da serbest olarak çıkma yapılar (Akın vd. 2010: 179), (Resim 4).

Resim 4. Tokat Geleneksel Konutları'na ait örnekler.

Geleneksel konutların yapı malzemesi ahşap ve kerpiçtir. Yapım sistemi ise, çok alçak bir taş temel üzerine ahşap çatkı arası hımış tekniği (dikme ve payandalardan meydana gelen ahşap çatkı arasına kerpiç veya tuğla doldurularak yapılan yapı tekniği, dolma yapı) ile yapılmıştır (Hasol 1988: 231). Çıkmalarda ve ara duvarlarda bağdadi tekniği (ahşap iskelet yapılarda dikme aralarının sık aralıklı çıtalarla kaplanarak üstlerinin sıvanması tekniği), (Sözen vd. 1986: 33) kullanılabilir (Çal 1988:

32). Duvarlar samanla karıştırılmış çamur harçla sıvanmış, konutu yaptıranın ekonomik durumuna göre ya böyle bırakılmış ya da badanadan sonra alçı ve ahşap uygulamalarla daha zengin görünüm-ler elde edilmiştir (Yavi 1986: 99).

4. Alçı Süslemeler

Dışa kapalı ve sade cephele Tokat Geleneksel Konutları'nın iç mekânları oldukça gösterişlidir. İç mekânlardaki süslemeler malzemeye göre alçı ve ahşap olarak sınıflandırılabilir. Çalışma alanı içinde alçının ahşapla yoğun bir biçimde kullanıldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra alçının kalem işi süsleme ile birlikte kullanıldığı 4 konut örneği görülmüştür.

Konutların birçoğunda alçı, süsleme malzemesi olmasının yanı sıra duvar ve tavan kaplama malzemesi olarak da kullanılmıştır (Resim 5).

Resim 5. Alçının duvar kaplama malzemesi olarak kullanılması.

Tokat Geleneksel Konutları'nda alçı süsleme öğeleri tavanlarda, duvarlarda ve pencerelerde görülmüştür.

4.1. Tavanlarda Alçı Süslemeler: Genellikle ahşap tavanın yoğunlukla kullanıldığı Tokat Geleneksel Konutlarında tavanların duvarla birleştiği kısımlarda ahşap tavana geçiş için içbükey kavisler uygulanmıştır. Tekne tavan adı verilen bu uygulama bağdadi üzerine kavisli alçı sıva yapılması ile oluşmuştur (Günay 1989: 257). Bu içbükey kavisler şeklindeki geçişler bazen sade bırakılmışken bazen de etekleri dalgalı biçimde ya da değişik süs öğeleri ile hareketlendirilmiştir (Resim 6,7).

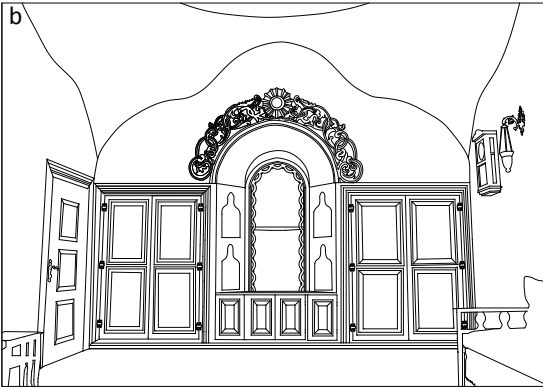
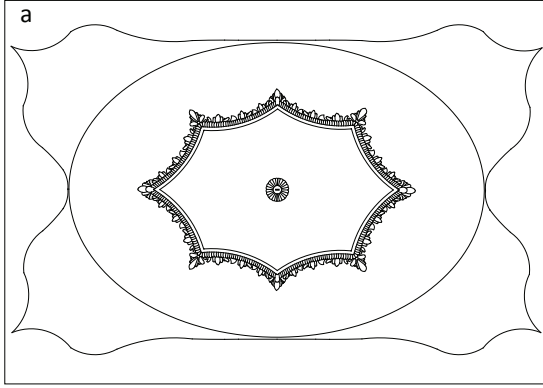

Resim 7. İçbükey kavislerin eteklerinde görülen değişik süslemeler.

Çalışma alanı içinde sadece üç örnekte tavanın alçı olduğu görülmüştür. Alçı tavana sahip örneğin biri Muslu Ağa Konağı'ndadır. Bu örnekte duvarla tavanın birleştiği kısımlarda daha belirgin iç bükey kavisler yer almaktadır. Alçı sıva ile kaplı tavanın merkezinde içbükey çizgilerden oluşan sekiz dilimli oval madalyon tarzında bir alçı göbek bulunmaktadır. Bu göbeğin çevresini stilize bitkisel motifler sararken köşelerde palmet motifleri bulunmaktadır. Göbeğin tam merkezinde ise dilimli bir kabartmaya yer verilmiştir (Resim 8), (Şekil 5).

Resim 8. Muslu Ağa Konağı tavanla duvar birleşimi (a) ve tavanı (b).

Şekil 5. Muslu Ağa Konağı tavanı (a) ve tavanla duvarın birleşmesi (b).

Diğer alçı tavanlı örnek Kültür Evi'nde bulunmakta ve oldukça sade olup, safnal kısmının tavanında eliptik bir şekilde yer alır (Resim 9). Odanın pa-buçluk kısmı ahşap taşıyıcılara oturan alçı kemerle odadan ayrılır. Safnalın dışında kalan kısımda tavan ahşaptır.

Resim 9. Kültür Evi'nin safnalinde bulunan alçı tavan.

Üçüncü örnek ise Latifoğlu Konağı'nda başodada bulunmaktadır (Resim 10). Alçı ve ahşabın birlikte kullanıldığı bu örnekte alçı sade olarak uygulanmıştır.

Resim 10. Latifoğlu Konağı'nda bulunan alçı ve ahşabın birlikte kullanıldığı tavan.

4.2. Duvarlarda Alçı Süslemeler

Lambalıklarda Alçı Süsleme: Oda ya da sofa duvarlarında üzerine gaz lambası, mum gibi aydınlatma araçlarının konulduğu, göğüs hizasında, çoğunlukla yarım daire veya eliptik biçimde küçük çıkıntılar olan *lambalıklar* Anadolu'da geleneksel konutların iç mekânlarında sabit donatı olarak kullanılan bir mimari öğedir. İşlevsel olarak aydınlatma aracının konulması için yapılan bu mimari öğe aynı zamanda kimi zaman sade kimi zaman ince işçilikli süslemelerle odanın dekoratif bir elemanı olmuştur (Resim 11). Odalarda ya da sofalarda bulunabilen aydınlanma araçlarının konulduğu lambalık öğeleri günümüzde bu işlev için kullanılmamaktadır. Ancak bu dekoratif elemanlar odalarda muhafaza edilmekte ve üzerine çiçek, telefon ya da herhangi bir süs eşyası konulmaktadır (Akın vd. 2012: 166).

Resim 11. Tokat Geleneksel Konutları'nda bulunan çeşitli lambalık örnekleri.

Tokat Geleneksel Konutları'nda aynı konut içinde değişik süslemeli alçı lambalıklar bulunabilmektedir. Her biri değişik süsleme öğeleri ve organizasyonları ile birbirinden farklıdır. Aynı süsleme öğeleri genellikle karşılıklı iki duvar yüzeyinde olan lambalıklarda (Resim 12) veya bir duvar yüzeyinde iki lambalıkta (Resim 13) uygulanmıştır. Bu nedenle bu alçı lambalıkların kalıplama değil de oyma tekniği ile yapıldığı düşünülmektedir (Akın vd. 2012: 173).

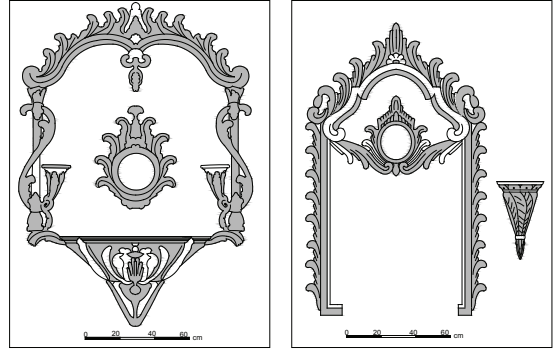
Resim 12. Karşılıklı iki duvar yüzeyinde birer alçı lambalık.

Resim 13. Bir duvar yüzeyinde bulunan iki alçı lambalık örnekleri.

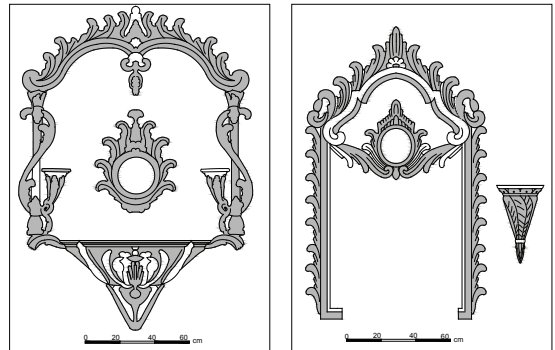
Devegörmez Mahallesi'ndeki bir konutta iki lambalık değişik alçı kabartmalı süsleme öğelerinin arasına yerleştirilmiştir (Şekil 6). Duvarın ortasına simetrik olarak yerleştirilen bu kompozisyon da lambalıklar çalışma alanı içinde görülen diğer lambalıklarda olduğu gibi aşağıdan yukarıya doğru yükselerek devam eden, yer yer kıvrımlı batı etkili stilize yaprak motiflerinden oluşmuştur. Ancak bunların etrafı diğerlerinden farklı olarak üzüm salkımı ve yapraklarının sıralandığı asma dalları ile çevrelenmiştir. Bu lambalıkların üst kısmını batı

etkili stilize yaprak motiflerinin oluşturduğu alçı kabartmalar taçlandırmakta ve bunların köşelerini küçük mumluklar tamamlamaktadır. İki lambalık arasında oluşturulan dikdörtgen çerçeveye bir ayna yerleştirilmiştir. Bu aynanın çerçevesinin hemen üstüne yarım çiçek motifi yerleştirilmiş ve üst kısmı stilize yaprak motifleri ile taçlandırılmıştır. Aynanın kenarlarına yukarıdan aşağıya doğru kıvrık dal ve yaprak motifleri sarkmaktadır. Ayrıca aynanın üstündeki taçtan sarkan stilize dallar her iki yandan lambalıklara bağlanmaktadır (Akın vd. 2012: 169).

Şekil 6. Devegörmez Mahallesi'nde bulunan bir geleneksel konutta iki lambalık arasında alçı dekoratif süslemeler (Akın vd., 2012).

Devegörmez Mahallesi'nde 3 konutta da alçı lambalıklar duvar yüzeyinde değişik alçı kabartmalarla birlikte kullanılarak dekoratif süslemeler yapılmıştır (Şekil 7).

Şekil 7. Devegörmez Mahallesi'nde bulunan konutlarda lambalık öğesiyle birlikte yapılmış dekoratif alçı süslemeler.

Lambalıklar bazen duvar yüzeyinde nişler içinde de bulunabilirler. Alçı sıva ile kaplanmış nişlerin içinde tek veya daha fazla sayıda olabilirler.

Resim 14. Nişlerin (Şerbetlik) içinde bulunan değişik lambalık örnekleri.

Tokat Geleneksel Konutları'nda lambalıklar plan düzleminde yarım daire, eliptik ya da dalgalı biçimde çıkıntı yaparlar (Şekil 8).

Şekil 8. Lambalıkların plan olarak yaptıkları çıkıntı şekli (Akın vd. 2012: 172).

Süsleme öğeleri lambalıklarda simetrik (Resim 15) ya da asimetrik (Resim 16) şekilde düzenlenebilir.

Resim 15. Süsleme öğelerinin cephede simetrik organize edilmesine örnekler.

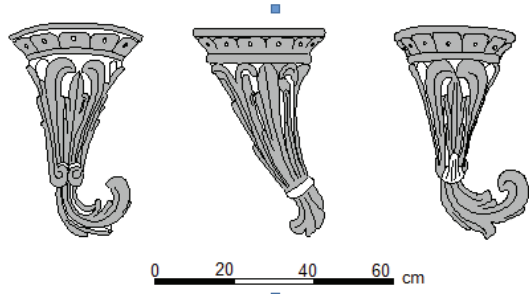
Resim 16. Süsleme öğelerinin cephede asimetrik organize edilmesine örnekler.

Lambalık arkasındaki duvarda 3 konutta muhtemelen ayna koymak için yapılmış oval şekilde niş ve 4 konutta da lambalıkların arkasında pencereye rastlanılmıştır. Pencereci düzenlemelerde aynı aydınlanma aracından iki mekânın faydalanması ve görsel bir bağ kurulmasının amaçlandığı düşü-

nülmektedir (Resim 17). Az sayıda örnekte kıvrık dalların alttan bağlandığı lambalıkların uç kısımları sağa ya da sola kıvrılarak bitirilmiştir (Şekil 9).

Resim 17. Lambalık arkasındaki duvarda niş ve pencere örnekleri.

Şekil 9. Lambalıkların uç kısmının sağ ya da sola kıvrılıp bitirilmesine örnekler.

Raflarda Alçı Süsleme: Bazı evlerin odalarında duvarları saran ya da ocakların üstüne yerleştirilen süslemeli raflar yer almaktadır. *Sergen* (Sözen vd. 1986: 213) olarak da adlandırılan bu raf düzenleri, insan elinin uzanabileceği yükseklikte, kap, kaçak ve çeşitli küçük eşyaları koymak için yapılmıştır. Alan içinde görülen örneklerde raf yüzeyleri ince profiller ve bir birinin tekrarı olan geometrik dış sıralarıyla hareketlendirilmiştir (Resim 18).

Resim 18. Çeşitli alçı raf örnekleri.

Şerbetliklerde Alçı Süslemeler: Şerbetlik olarak bilinen ve Burdur Geleneksel Konut Mimarisi'nde *tahtabaşı* (Özcan 2007: 1421-1427) olarak da isimlendirilen bu mimari öge duvar yüzeyinde niş biçiminde girinti yapar. Genellikle büyük odalarda bulunan ve şerbet gibi içeceklerin misafirlere sunulmasında kullanılan, şerbetlik takımlarının konulduğu küçük nişlerdir. Tokat Geleneksel Konutları'nda şerbetlikler sade olabilecekleri gibi oldukça süslemeli olarak da karşımıza çıkabilmektedir (Resim 19). Şerbetlikler yoğun olarak alçı ve ahşapla birlikte yapılmıştır (Resim 20). Nişlerin üst kısımları yuvarlak kemer form üzerine taç ya da tepelik olarak adlandırılan alçı ya da ahşap süslemelerle hareketlendirilmiştir. Böyle bir yapı elemanına zamanla gerek duyulmamasından, bugün geleneksel konutlarda bulunan şerbetlikler kullanılmamakta sadece dekoratif amaçlı olarak korunmaktadır.

Resim 19. Süslemeli alçı tepelik.

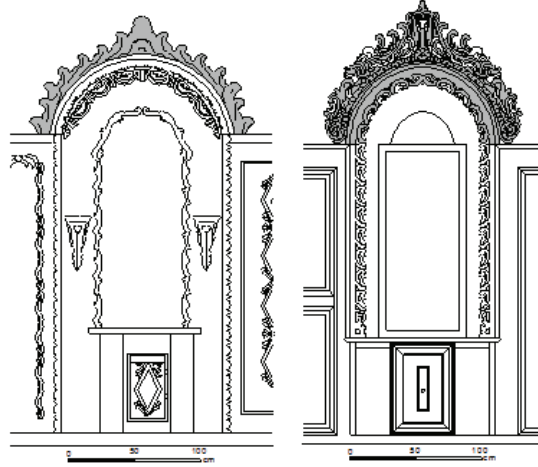

Resim 20. Alçı ve ahşabın birlikte kullanıldığı çeşitli şerbetlik örnekleri.

Şekil 10'da ahşap gömme dolaplar arasında yer alan şerbetlikte alçı ve ahşap malzeme birlikte kullanılmıştır. Yarım yuvarlak formdaki şerbetlik niş-

nin kenarlarında yarım daire planlı iki küçük alçı lambalık yer almaktadır. Şerbetliğin alçı tepeliği barok tarzdaki stilize yaprak motifleri ile oluşturulmuştur.

Şekil 11'de ahşap gömme dolaplar arasında yer alan şerbetlikte de alçı ve ahşap malzeme birlikte kullanılmıştır. Yarım yuvarlak formdaki şerbetlik nişinin içi ve kenarları boş bırakılmıştır. Şerbetliğin alçı tepeliği oldukça gösterişli olup, barok tarzdaki stilize bitki motifleri ile oluşturulmuştur.

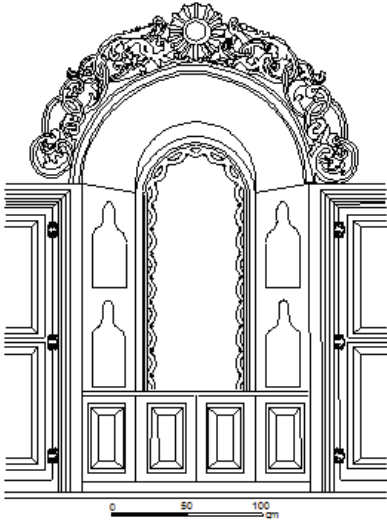

Şekil 10. Alçı tepelikli şerbetlik örneği. **Şekil 11.** Alçı tepelikli şerbetlik örneği.

Resim 21'de yer alan şerbetlik de ahşap gömme dolaplar arasındadır. Muslu Ağa Konağı'nda bulunan bu şerbetlikte yine alçı ve ahşap malzeme birlikte kullanılmıştır. Yarım yuvarlak formdaki şerbetlik nişinin gözleri ahşaptandır. Şerbetliğin alçı tepeliği barok tarzda, birbirine geçmeli kıvrık dal ve yaprak motifleri ile oluşturulmuştur. Tepeliğin merkezinde yer alan güneş motifi biçimindeki madalyonun tam ortasına ayna yerleştirilmiştir (Şekil 12).

Resim 21. Muslu Ağa Konağı'nda alçı tepelik ve merkezi aynalı şerbetlik.

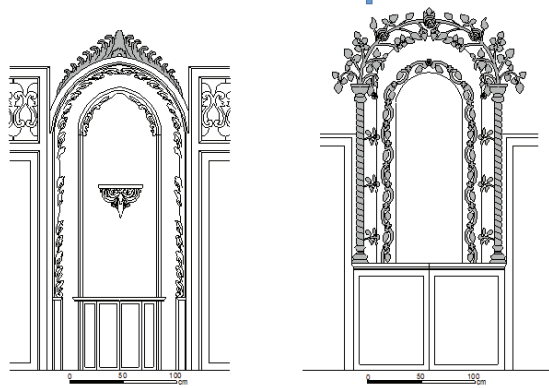
Şekil 12. Muslu Ağa Konağı'nda alçı tepelikli şerbetlik.

Şekil 13'teki ahşap gömme dolaplar arasında yer alan şerbetlik örneğinde de alçı ve ahşap malzeme birlikte kullanılmıştır. Yarım yuvarlak formdaki şerbetliğin içinde eliptik planlı alçı bir lambalık yer almaktadır. Şerbetliğin alçı tepeliği barok tarzdaki stilize yaprak motiflerinden oluşturulmuştur.

Şekil 14'deki şerbetlik örneği ise diğerlerinden farklı süsleme özellikleri sergilemektedir. Yarım yuvarlak formdaki şerbetlik nişinde göz ya da lambalık öğesine yer verilmemiştir. Her iki taraftan burma sütüncelerle sınırlandırılan şerbetliğin sütünce başlıkları birer vazoda değerlendirilmiştir. Bu vazodan çıkan gül ve gül yaprağı motifleri ile hareketlendirilmiş gül dalları tepeliği sarmaktadır (Resim 22).

Resim 22. Gül motifli alçı şerbetlik.

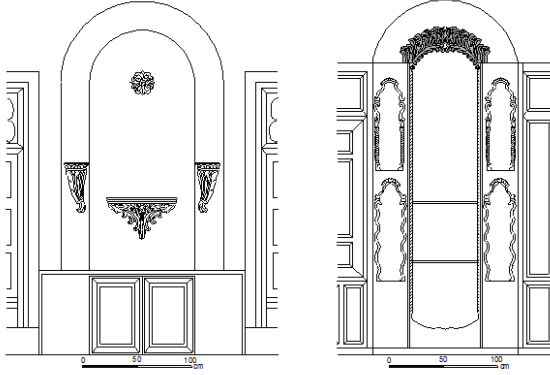

Şekil 13. Alçı tepelikli şerbetlik örneği. **Şekil 14.** Alçı tepelikli şerbetlik örneği.

Şekil 15'teki ahşap gömme dolaplar arasında yer alan şerbetlik sadece alçı malzeme ile yapılmıştır. Yarım yuvarlak formdaki şerbetlik nişinin ortasında eliptik planlı bir, kenarlarında ise yarım daire planlı iki lambalık yer almaktadır. Üst tarafa yakın bir yerde ise yine alçı malzeme ile yapılmış yüzeyden taşkın rozet çiçeğine yer verilmiştir. Şerbetliğin çevresini çiçek motiflerinin oluşturduğu kalem işi süslemeler çevrelemektedir (Resim 23).

Resim 23. Şerbetliğin kenarlarında kalem işi süsleme.

Şekil 15. Alçı şerbetlik. **Şekil 16.** Zeminden başlayan şerbetlik.

Şekil 16'da bulunan ahşap gömme dolaplar arasında zemin seviyesinden itibaren başlayan şerbetlik nişi de alçı ve ahşap malzeme ile birlikte yapılmıştır. Şerbetlik gözleri ahşaptandır ve ortasına iki adet raf yerleştirilmiştir. Şerbetliğin alçı tepeliği barok tarzda stilize bitki motiflerinden oluşturulmuştur. Tepeliği dışarıdan yarım daire formunda sade bir kuşak sarmaktadır.

Ocaklarda Alçı Süsleme: Terim anlamı “bir mekânı ısıtmak amacıyla oda içine taşkın biçimde yapılan davlumbazlı yapısal öğe” (Sözen vd. 1986: 175) olan ocaklar geleneksel konut mimarisinin en önemli öğelerinden biridir. Biçimsel açıdan *ateşlik* (ateş sekisi), *yaşmağı* ve *davlumbazı* ile çok yalın olabileceği gibi bütün bu yapısal elemanların üzerinde çok gelişmiş çini, kalemşi ya da alçı teknikleriyle bezenmiş örneklerin sayısı da çok fazladır (Binan 1997: 1360). Ateşlik ya da ateş sekisi odaya doğru taşıntı yapmışsa bu taşıntının her iki yanında *koltuk taşları* bulunmaktadır. Bunlar yanlara kıvılcım sıçramasına engel olur. Sedir ocağın bulunduğu duvar kenarlarında da devam ediyorsa ocak tabanı sedir yüksekliğinde olur. Bazı ocaklarda *duman tepme rafı* görülür. Bu iyi bir ocak bilgisinin var olduğunu belgeler (Günay 1989: 249).

Tokat Geleneksel Konutları'nın hepsinde mevcut olan ocak öğesi çoğunlukla alçı malzeme ile yapılmıştır. Bu alçı ocaklar çok sade olabileceği gibi (Resim 24) özenle ele alınmış, estetik değeri yüksek, gösterişli örnekler şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir (Resim 25).

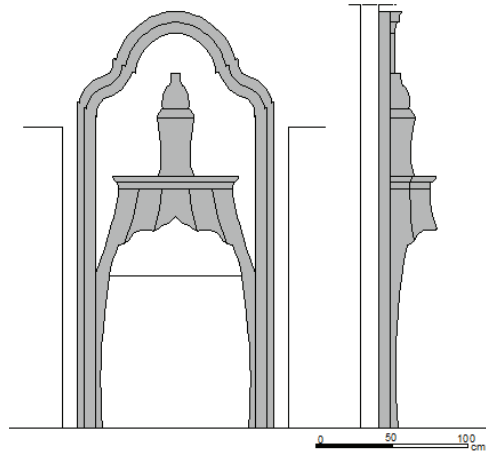

Resim 24. Sade ocaklar.

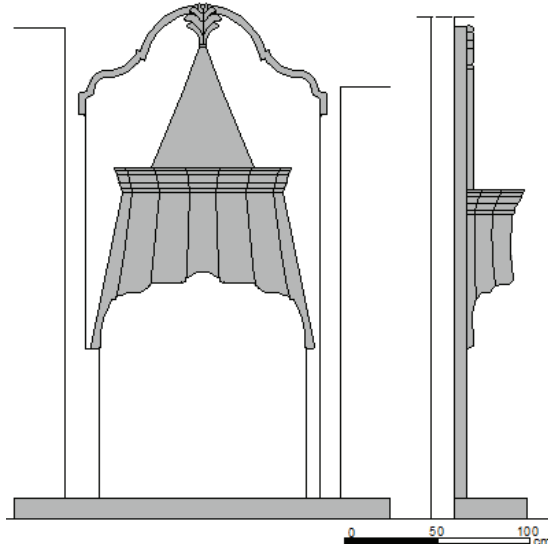
Resim 25. Gösterişli ocaklar.

Şekil 17'de yer alan ocağın ateşliği zemin seviyesindedir. Kabe-i Mescit Mahallesi'nde bir konutta yer alan ocağın iç kısmında duman tepme rafı yer almaktadır. Yaşmak kısmı dilimli kemer formu sergilerken davlumbazı kubbemsi tarzda yapılmıştır. Ocağın üç tarafı üst bölümü dalgalı olarak tamamlanan profilli silmelerle çevrelenmiştir.

Şekil 17. Davlumbaz kısmı kubbemsi ocak.

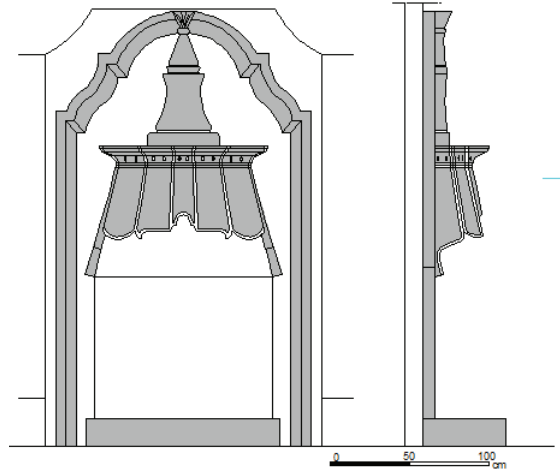
Şekil 18’da yer alan ocağın ateşliği zemin seviyesinden yüksektir. Soğukpınar Mahallesi’nde bir konutta bulunan bu ocağın da duman tepme rafı vardır. Yaşmak kısmı dilimli kemer formu sergilerken davlumbazı külah biçiminde duvardan dışa hafif taşkın şekilde yapılmıştır ve kesitte bu külah şekli hissedilmemektedir. Davlumbazın tepesi palmet motifi ile bitirilmiştir. Ocak duvarında sadece davlumbazın bulunduğu kısım davlumbazın tepe noktasına kadar eğrisel hatların oluşturulduğu bir

çerçeveyle sınırlandırılmıştır

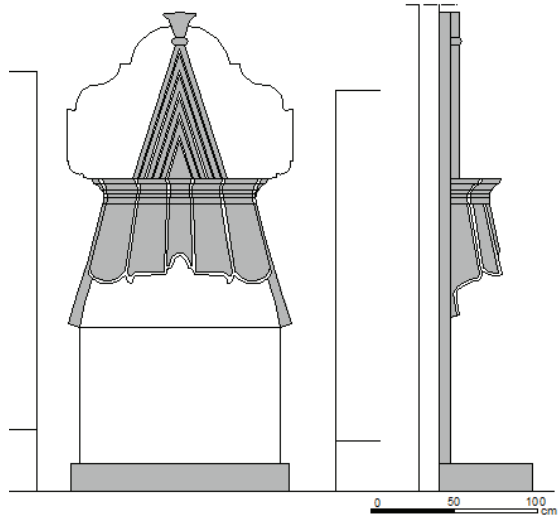
Şekil 18. Davlumbazı karşıdan külah biçiminde görünen ocak.

Kültür Evi’nde yer alan ocağın ateşliği de zemin seviyesinden yüksektir. Tokat’ta birçok geleneksel konutta altıgen petek biçiminde taşların yan yana dizilmesi ile oluşan ateş sekisi döşemesi bu konutta da böyledir. Ocağın iç kısmında duman tepme rafı yer almaktadır. Dilimli kemer formu sergileyen yaşmağın üst kısmı ince profiller ve birbirinin tekrarı olan geometrik dış sıralarıyla hareketlendirilirken davlumbazı kubbemsi tarzda yapılmıştır. Bu kubbemsilik karşıdan görünüş olarak verilmiş, kesitte kubbemsi çıkıntı hissedilmemektedir. Davlumbazın tepesi palmet motifini hatırlatır tarzda düzenlenmiştir. Ocağın üç tarafı yaşmak hizasına kadar düz, üst bölümü ise dalgali olarak tamamlanan profilli silmelerle çevrelenmiştir (Şekil 19).

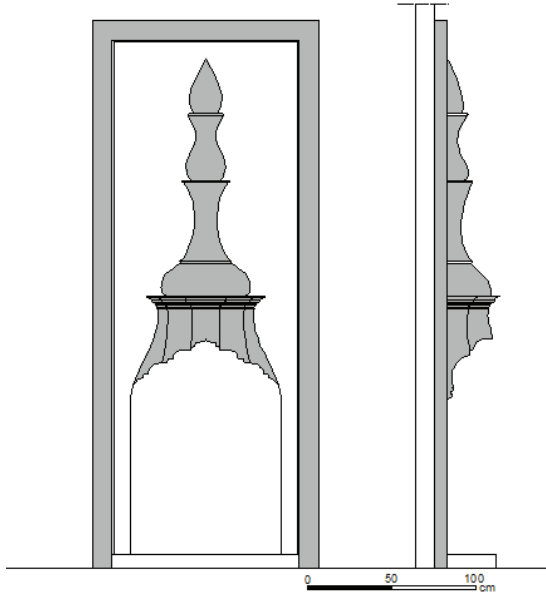

Şekil 19. Kültür Evi’nde davlumbaz kısmı karşıdan kubbemsi olarak görünen ocak.

Yine Kültür Evi’nde bulunan ocağın ateşliği yine zemin seviyesinden yüksektir. Ocağın iç kısmında duman tepme rafı yer almaktadır. Yaşmak kısmı, üst bölümü geometrik motiflerle hareketlendirilen dilimli kemer formu sergilerken davlumbazı dışa külah biçiminde olup duvardan dışa hafif taşkın şekilde yansıtılmış ve iç içe külahlar şeklinde yivlerle hareketlendirilmiştir. Külah biçimi kesitte hissedilmemektedir. Davlumbazın tepesi palmet motifini hatırlatır tarzda düzenlenmiştir. Ocak duvarında sadece davlumbazın bulunduğu kısım davlumbazın tepe noktasına kadar eğrisel hatların oluşturduğu bir çerçeveyle çevrelenmiştir.

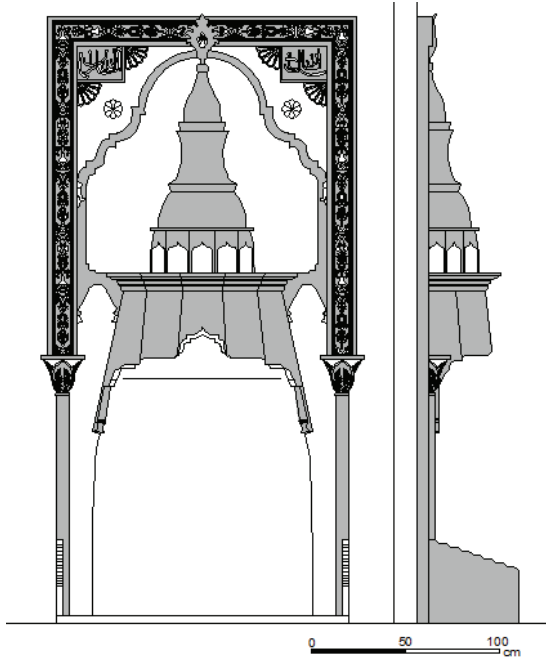

Şekil 20. Kültür Evi’nde davlumbazı karşıdan külah biçiminde görünen diğer ocak.

Şekil 21. Yağcıoğlu Konağı'nda bulunan ocak (Akok'tan işlenerek).

Şekil 21'de günümüzde oldukça harap olan Yağcıoğlu Konağı'nın mevcut olmayan ocağı görülmektedir. Akok (1958) tarafından çizimi yapılan ocakın yaşmak kısmı dilimli kemer formu sergilerken davlumbaz kısmı kubbemsi biçimdedir. Kenarlarındaki bordürde süslemenin olup olmadığı çizimden anlaşılmamaktadır. Ancak bu türde 3 örnekte bu kuşakta süslemelerin olduğu görülmüştür.

Şekil 22. Hocaahmet Mahallesi'nde bulunan bir konutta ocak.

Şekil 22'de yer alan ocakın ateşliği zemin seviyesindedir. Hocaahmet Mahallesi'nde bulunan bir konutta yer alan ocakın iç kısmında duman tepme rafı yer almaktadır. Ocak, dilimli kemer formundaki ocak yaşmağı ve etekleri nişlerle hareketlendirilmiş kubbemsi davlumbazı ile oldukça dikkat çekicidir. Duvar boyunca devam eden ahşap dolapların arasına yerleştirilen bu ocakın ateş sekisinin zemini Tokat'ta birçok geleneksel konutta zemin döşemesi olarak kullanılan altıgen petek biçiminde taşların yan yana dizilmesi ile oluşmuştur. Ocak her iki tarafını sınırlayan ve kıvılcımların yanlara sıçramasını önlemek amacıyla yapılan koltuk taşları yerleştirilmiştir. Yaşmak kısmı diğer birçok örnekle benzerlik gösteren ocakın kubbemsi davlumbazının tepesinde bir palmet motifi yer almaktadır. İçeriden dilimli sağır kemer şeklindeki profillerle hareketlendirilen ocakın kemer köşeliklerinde yüzeyden taşkın kabartma alçı levhalar üzerine yazılan yazılar görülmektedir. Bunlardan sağ tarafında *Maaşallah Ya Fettah*, sol tarafta ise *Ya Allah, Ya Rezzak* yazmaktadır. Bu levhaların içe doğru bakan köşelerine birer yelpaze motifi, kemer boşluklarına ise kabartma çiçek şeklinde birer rozet yerleştirilmiştir. Ocak her iki taraftan zemin seviyesinden belirli bir yüksekliğe kadar aynı zamanda mumluk vazifesi gören ve yaprak motifleri ile hareketlendirilmiş sütünce başlıkları bulunan gömme sütüncelerce sınırlandırılmıştır. Bu başlıklar üzerinden devam eden bordür kuşağı ocak üç taraftan sarmaktadır. Bu bordür kuşağında profilli kartuşlar içerisinde alternatif olarak devam eden iki farklı vazoya yerleştirilen stilize edilmiş çeşitli çiçek motifleri kullanılmıştır. Bu alçı ocak tamamı günümüzde sahibi tarafından iki farklı renkte yaldızlı boya ile boyanmıştır. Ocak duvarı üzerinde yer alan soba deliği ise bir kapakla kapatılmıştır. Tescilli olmayan bir geleneksel konutta bulunan bu örneğin etrafındaki bu bordür kuşağına daha sade şekliyle Latifoğlu Konağı'nda bulunan bir ocakta da rastlanmıştır (Resim 26).

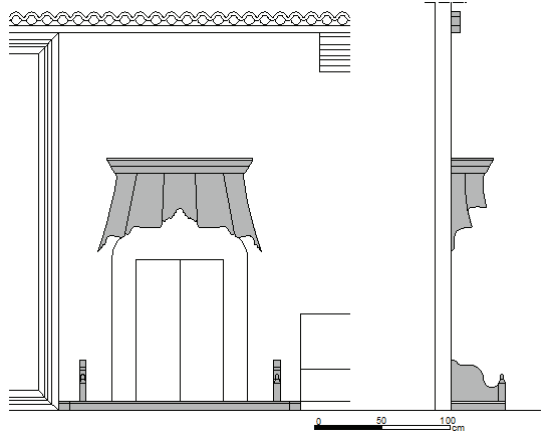
Resim 26. Birçok süsleme ögesini bir arada barındıran ocak.

Tokat Geleneksel Konutları içinde Latifoğlu Konağı kentin tipik geleneksel konut örneğidir ve çok çeşitli süsleme öğeleri bu konutta bulunmaktadır. Konakta bulunan 4 adet gösterişli alçı ocağın hepsi farklı biçimde yapılmıştır (Resim 27).

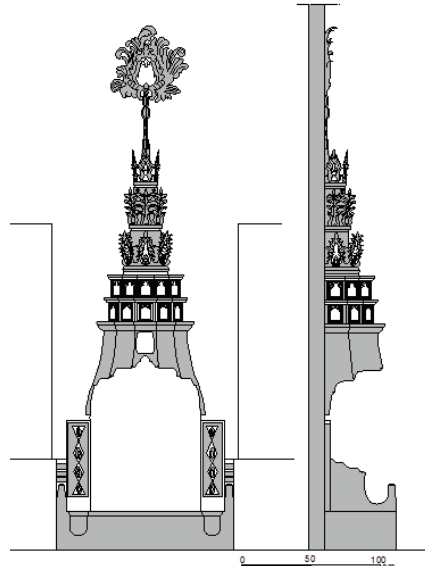
Resim 27. Latifoğlu Konağı'nda bulunan alçı ocaklar.

Latifoğlu Konağı'nda bulunan birinci ocağın ateşliği zemin seviyesindedir. Ocağın iç kısmında duman tepme rafı yer almaktadır. Yaşmak kısmı dilimli kemer formu sergilerken diğer ocaklardan farklı olarak davlumbaz kısmı dışarıya yansıtılmamıştır (Şekil 23).

Şekil 23. Latifoğlu Konağı'nda davlumbazı dışa yansıtılmayan alçı ocak.

Latifoğlu Konağı başodasında bulunan alçı süslemeli ocağın ateşliği zemin seviyesinden oldukça yüksektir (Şekil 24). Ocağın bulunduğu duvar kenarlarında sedirler yer almaktadır. Ateşlik sekisi ile sedirlerin yüksekliği aynı seviyededir. Her iki yanda yer alan sedirlere kıvılcım sıçramaması için ateşlik sekisinin sağ ve sol taraflarına mermerden birer koltuk taşı yerleştirilmiştir. Ateşliğin dış duvarlarında sağ ve sol tarafta yer alan dikdörtgen levhalar geometrik motiflerle hareketlendirilmiştir. Ocağın iç kısmında duman tepme rafı yer almaktadır. Ocağın yaşmağı diğerleri ile benzer olup davlumbazı değişiklik arz eder. Yaşmağın tam ortasındaki dikdörtgen niş içerisine bir ayna

Şekil 24. Latifoğlu Konağı'nda akantus yapraklı alçı ocak.

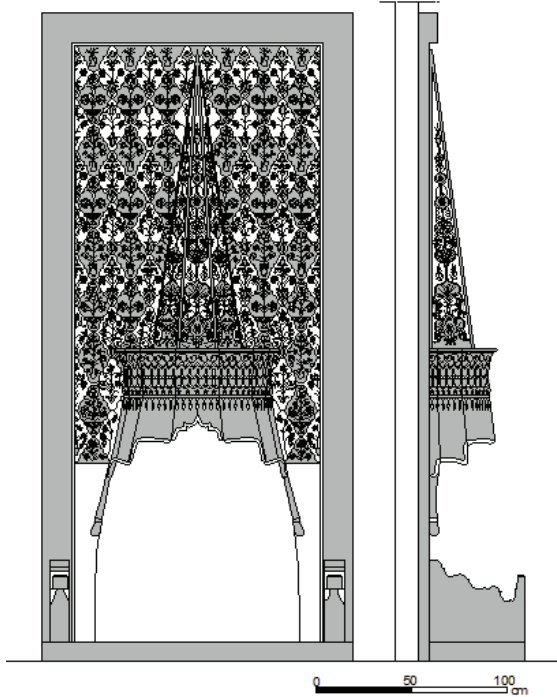
yerleştirilmiştir. İki kademeli niş dizisiyle başlayan davlumbaz akantus yapraklarının üç kademeli olarak daralması ile iç içe geçmiş taç görünümünde devam etmektedir. Davlumbazın tepesinde ortası boş eğrisel bir kartuşun etrafını çevreleyen ve simetrik olmayan stilize bitki motiflerinden oluşan barok tarzı bir kabartma bulunmaktadır.

Latifoğlu Konağı'nda bulunan ocaklardan üçüncüsü form itibari ile diğer yaşmaklı ve külah biçimindeki davlumbazlı ocaklara benzemektedir (Resim 28). Ancak onu diğerlerinden farklı kılan ocağın davlumbazı ve bulunduğu duvar yüzeyinde bir çerçeve oluşacak şekilde yer alan alçı kabartma desenler ve bu desenlerin renkli boyalarla kalem işi tekniğinde boyanmasıdır. Ocağın ateşliği zemin seviyesinden yüksektedir ve ateşliğin zemini altıgen petek biçimindeki taşların yan yana dizilmesi ile oluşturulmuştur. Etrafa ateş sıçramasını önlemek amacıyla ateşliğin sağ ve sol tarafına mermerden birer koltuk taşı yerleştirilmiştir. Ocağın iç kısmında duman tepme rafına yer verilmiştir. Dilimli kemer formu sergileyen yaşmağın üst kısmı kuşaklar halinde bezenmiştir. Külah biçimindeki davlumbazın yüzeyi birbiriyle bağlantılı şemse motifleri ve aralarda kalan boşluklara yerleştirilen kabartma şeklindeki çiçek ve yaprak motifleriyle hareketlendirilmiştir. Bu ocağın bulunduğu duvar yüzeyi dalgalı hatlarla oluşturulmuş birbirleriyle bağlantılı üç sıra kartuşun içerisinde yer alan vazoda bitki motifleriyle hareketlendirilmiştir. Kartuşlara belirli bir sıraya göre yerleştirilen süslemelerde ilk sırada ayaklı ve yüzeyi yivli vazo içerisinde dal ve yaprak motifleri arasında şekillenen karanfil çiçekleri ve nar meyvesi bulunmaktadır. İkinci sıraya yüzeyi hareketli bir vazo içerisine yerleştirilen dal ve yaprak motifleri ve bunların arasında şekillenen mine çiçekleri ve lale motifleri yerleştirilmiştir. Üçüncü sırada ise testi formunda bir vazo veya çiçeğin soğanı, yumrusu olarak değerlendirebileceğimiz bir noktadan çıkarak dal ve yaprak motifleri arasında şekillenen çiçek motifleri yer almaktadır. Ocak, çevresini üç taraftan saran bordür kuşağı ile sınırlandırılmıştır. Ocağı çevreleyen bu kuşakta profilli kartuşlar içerisinde alternatif olarak devam eden iki farklı vazoya yerleştirilen karanfil ve stilize çiçek motiflerine yer verilmiştir. Alt tarafta koltuk taşlarına kadar devam eden bu kuşağın uç kısımları üçgen formda tamamlanmıştır ve bu alanın içerisi de bitkisel motiflerle hareketlendirilmiştir. Yüze-

yin tamamını kaplayan bu kabartmalar kalem işi tekniğiyle boyanmıştır. Dalgalı hatlarla oluşturulan dörtgen kartuşlar, vazolar, dallar ve yapraklar siyah renkle boyalıyken, çiçek motifleri kırmızı ile boyanmıştır. Davlumbazın tamamı ve yaşmağın üst kısmında ağırlıklı olarak altın yaldız bununla beraber kırmızı, siyah ve yeşil renkler de kullanılmıştır. Ocağın etrafını saran kartuşun tamamı yeşil ve altın yaldız renktedir. Çerçevesi kırmızı ile sonlandırılmıştır (Şekil 25).

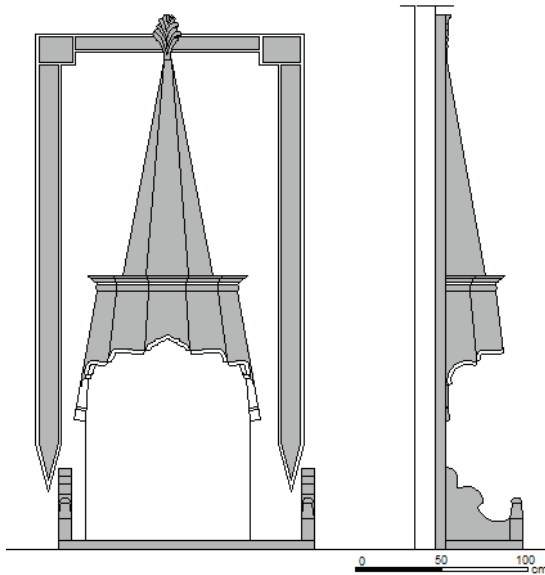

Resim 28. Latifoğlu Konağı'nda kalemışli alçı ocak

Şekil 25. Latifoğlu Konağı'nda bulunan kalemışli alçı ocak.

Latifoğlu Konağı'nda yer alan dördüncü ocağın da ateşliği zemin seviyesindedir (Şekil 26). Ateş sekinin zemin döşemesi yine altıgen petek biçiminde taşların yan yana dizilmesi ile oluşmuştur. Ocağın her iki tarafını sınırlayan ve kıvılcımların yanlara sıçramasını önlemek amacıyla yapılan koltuk taşları mermerdendir. Ocağın iç kısmında duman tepme rafı yer almaktadır. Yaşmak kısmı dilimli kemer formu sergilerken davlumbazı dışa taşkın külah biçimindedir. Davlumbazın tepesi palmet motifini hatırlatır tarzda düzenlenmiştir. Ocağın üç tarafı bir bordür kuşağı ile çevrelenmiştir. Ocağı çevreleyen bu bordür kuşağında profilli kartuşlar içerisinde alternatif olarak devam eden iki farklı vazoya yerleştirilen stilize edilmiş çeşitli çiçek motiflerine yer verilmiştir. Alt tarafta koltuk taşlarına kadar devam eden bu kuşağın uç kısımları üçgen formda tamamlanmıştır ve bu alanın içerisi de bitkisel motiflerle hareketlendirilmiştir. Bordür köşeliklerinde yüzeyden taşkın kabartma alçı levhalar üzerine yazılan yazılar görülmektedir. Bunlardan sağ tarafta-kinde *Maaşallah Ya Fettah*, sol tarafta-kinde ise *Ya Allah, Ya Rezzak* yazmaktadır. Latifoğlu Konağı'nda bulunan bu alçı ocağın etrafındaki kuşağın aynısı tescilli olmayan başka bir geleneksel konutta da mevcuttur (Resim 29).

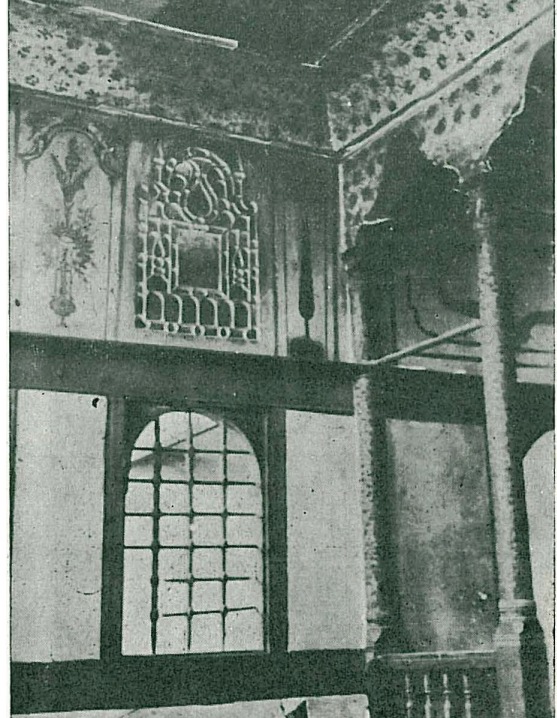
Şekil 26. Latifoğlu Konağı'nda bulunan külah davlumbazlı alçı ocak

Resim 29. Alçı ocağın kenar bordürü.

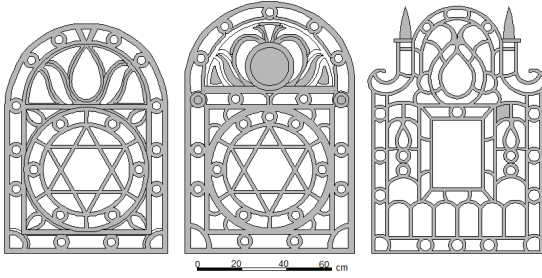
4.3. Pencereerde Alçı Süslemeler: Revzen adı verilen alçı pencereler, alçı kayıtlar arasına renkli ya da renksiz cam parçaları yerleştirilerek (Sözen vd. 1986: 202) veya öncelikle cam çerçeveye yerleştirildikten sonra alçı dökülerek desenin oyulması ile yapılır. Alçı pencereler mekânı ışık-gölge oyunları ile aydınlatır. Alçı pencerelerin ileri derecede bezeli olanlarına revzen-i menkuş veya münakkaş adı verilmektedir (Doğanay, 2009: 74).

Tokat Geleneksel Konutları içinde alçı şebekeli pencerelere Latifoğlu Konağı'nda rastlanılmıştır. Bugün oldukça harap ve pencereleri yıkılmış olan Yağcıoğlu Konağı'nda da alçı şebekeli pencerelerin bulunduğu bir fotoğraf ve üç çizim ile Akok (1958) tarafından belgelenmiştir (Resim 30).

Resim 30. Günümüzde oldukça harap olan Yağcıoğlu Konağı alçı pencerelerinden biri (Akok, 1958), (Günümüzde mevcut değil).

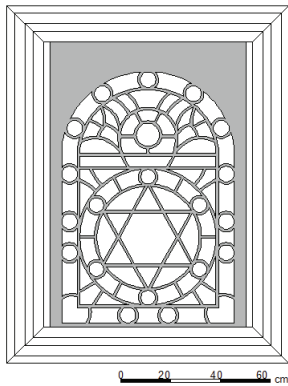
Yağcıoğlu Konağı'nın tepe pencerelerinin ikisinde merkezde bulunan *Mühr-ü Süleyman* motifinin üst kısmı lale veya yaprak motifleri ile tamamlanmıştır. Üçüncü pencere ise merkezde bir dikdörtgenin etrafında gelişen geometrik desenlerle oluşturulmuştur. Üst kısmı dairesel geometrik desenlerle tamamlanırken iki köşede muma benzer öğeler bulunmaktadır (Şekil 27).

Şekil 27. Yağcıoğlu Konağı alçı pencereleri (Akok (1958)'tan işlenerek).

Latifoğlu Konağı'ndaki tepe pencereleri cam çerçeveye yerleştirildikten sonra alçı dökülerek desenin oyulması ile oluşturulmuştur. Latifoğlu Konağı'nın tepe pencerelerini süsleyen ve geometrik motiflerden oluşan alçı şebekelerin merkezini yine Türk süsleme sanatının sevilen motiflerden biri olan *Mühr-ü Süleyman* motifi oluşturmaktadır.

Latifoğlu Konağı'nda bulunan alçı pencerelerin etrafı oda kısmında kalem işi konturlarla sınırlanmış ve köşe boşlukları da bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Pencereler arasında kalemişi tekniğinde vazo içinde çiçek ve meyve tasvirleri bulunmaktadır. Pencerelerin etrafı sofaya, bahçeye ve sokağa bakan kısımlarda ise süslemesiz alçı duvar şeklindedir (Resim 31), (Şekil 28).

Şekil 28. Latifoğlu Konağı alçı penceresi.

Resim 31. Latifoğlu Konağı'nda bulunan bir odadaki alçı pencerelerinin odadan ve sofadan görüntüsü.

5. Değerlendirme Ve Sonuçlar

Tokat Geleneksel Konutları planları, cephe-leri ve yerleşimleri ile Türk Evi unsurları taşımasının yanı sıra iç mekânlarında yoğun bir şekilde kullanılan süsleme unsurları ile de geçmişte zengin bir kültüre sahip toplumun ürünleri olduğunu göstermektedir. Tarih boyunca ticaret yollarının keşim noktasında bulunan kent dış kültürlerle sürekli etkileşim halinde bulunmuştur. Bu da kentin mimaride ve süslemede dönemlerinin üsluplarını takip etmesine olanak vermiştir. Günümüze ulaşabilmiş Tokat Geleneksel Konutları incelendiğinde mimarisinin ve süsleme anlayışının yapıldıkları dönemin sanat anlayışını yansıttıkları görülmektedir.

Kentin geleneksel dokusu irdelendiğinde Türk kentinin organik dokusunu görmek mümkündür. Konutlar organik şekilde yan yana gelerek sokaklar oluşmuş, sokakların sınırlarını konutlar belirlemiştir. Kentin geleneksel konutlarında ise ana planlama ilkesi Türk Evi'nde olduğu gibi sofa ve odalardır.

Sofa ve odalarında bulunan yapı elemanları ve bu elemanlardaki süslemeler sosyal yaşamın da zenginliğini göstermektedir.

41 konutta yapılan alan ve literatür çalışması sonucunda Tokat Geleneksel Konutları'nda alçı süsleme öğeleri tavanlarda, duvarlarda ve pencerelerde olmak üzere sınıflandırılıp değerlendirilmiştir. Çalışmada ele alınan alçı malzemesinin dayanıksızlığına rağmen geleneksel konutların iç mekânlarındaki süsleme elemanlarının birçoğu günümüze kadar ulaşabilmektedir.

Tokat Geleneksel Konutları'nda *tavanlarda* yoğunlukla ahşabın kullanıldığı görülmüştür. Ancak tekne tavan uygulamalarında geçiş malzemesi olarak çoğunlukla alçı tercih edilmiştir. Bu geçişler iç bükey kavisler şeklinde 10 örnekte sade bırakılmışken 18 örnekte de süsleme öğeleri kullanılarak sağlanmıştır. Bir oda içinde tavanın tamamen alçı olduğu tek bir örnekte görülmüştür. İki örnekte de tavan, alçı ve ahşap malzeme birlikte kullanılarak yapılmıştır.

Duvarlarda alçı süsleme öğeleri lambalıklarda, raflarda, şerbetliklerde ve ocaklarda görülmüştür. Geleneksel konutlarda 60'a yakın değişik süslemeli *lambalık* öğesine rastlanılmıştır. Aynı konut içinde bir ya da daha fazla sayıda değişik süslemeli lambalık öğesine rastlanılmıştır. Konutu yaptıranın ekonomik durumuna göre bu sayının değiştiği düşünülmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda lambalık öğeleri Tokat Geleneksel Konutları'nda aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir;

- a. Duvar yüzeyinde konumlandırılışına göre
 - Bir duvar yüzeyinde tek alçı lambalık
 - Karşılıklı iki duvar yüzeyinde bir ya da iki alçı lambalık
 - Bir duvar yüzeyinde iki alçı lambalık
 - Nişlerin içinde bulunan alçı lambalıklar
- b. Plan olarak yaptıkları çıkıntı şekline göre
 - Yarım daire (genişlikleri 30 ile 40 cm, çıkıntıları 15 ile 20 cm arasındadır).
 - Eliptik ya da dalgalı (genişlikleri 40 ile 60 cm, çıkıntıları 15 ile 20 cm arasındadır).
- c. Süsleme öğelerinin cephedeki organize şekline göre.
 - Simetrik
 - Asimetrik (Akın vd. 2012).

Lambalıklarda genel olarak batı etkili (barok, rokoko, ampir), bitkisel motifler ve az da olsa geometrik süslemeler tercih edilmiştir. Bitkisel motifler çoğu örnekte aşağıdan yukarı doğru yükselen kıvrık dallar ve dilimli yapraklar şeklinde kendini gösterir (Akın vd. 2012).

Alan içinde alçı *raf* sadece 5 örnekte görülmüştür. Günlük kullanıma yönelik işlevselliğin ön planda tutulduğu bu raflarda ince profiller ve birbirinin tekrarı olan geometrik dış sıraları ile sadelik ön plandadır.

Şerbetliklere ise 26 konutta rastlanılmıştır. Ahşap gömme dolapların ortasında yer alan şerbetlikler duvarın adeta merkezini teşkil etmektedirler. Şerbetliklerin tepelikleri yuvarlak kemerli olarak yapılmıştır. On sekiz örnekte kemerli tepelikler alçı süslemeli, diğerlerinde ise tepelikler ahşap süslemeli olarak yapılmıştır. Alçı tepelikler çoğunlukla S, C kıvrımları ve barok karakterli stilize bitkisel motifler ile bezenmiştir. Alçı şerbetliğin ortasında ya da her iki yanında lambalık bulunan 6, iki veya üç sıralı göz adı verilen küçük nişlerin bulunduğu 7 örneğe rastlanmıştır. Diğer örnekler ise sade iç bükey kavisler şeklindedir.

Ocak, geleneksel konutların hemen hemen hepsinde mevcuttur. Taş fırın, kebab ocağı ve ocaklığın hepsinin bir arada bulunduğu 4 konut mevcuttur. En az bir ocağı bulunan 36 konut tespit edilmiştir. Bu ocakların 10 tanesi oldukça gösterişli yapılmıştır. Bu gösterişli ocaklar ateşlik, koltuk taşı, duman tepme rafı, yaşmak ve davlumbazları ile kentte gelişmiş bir ocak işçiliği olduğunu göstermektedir. Alçı süslemeli ocaklar yaşmak kısımları ile birbirlerine çok benzerlerken davlumbaz kısmındaki biçimleri ile farklılıklar gösterirler. Davlumbaz kısımları külah, kubbemsi, külah ya da kubbemsilik hissi veren hafif dışa taşkın kabartma ve dışarıya hiç yansıtılmayanlar olarak dört grupta incelenebilir. Ocakların birçoğunda yoğunlukla geometrik, bitkisel ve mimari öğeler kullanılmıştır. Buna karşın iki örnekte yazı, üç örnekte ise eşya öğesi görülmüştür.

Alçı pencere iki örnekte tespit edilmiştir. Tepe penceresi olarak uygulanan alçı pencerelerde geometrik ve stilize bitkisel süsleme öğeleri kullanılmıştır.

Sonuç olarak, Tokat Geleneksel Konutları'nda süsleme temaları içinde alçı süsleme öğeleri değerlendirilirse yazı, geometrik (Mühr-ü Süleyman, çiz-

gi, daire, yay, üçgen, dörtgen, çokgen şekil, levha, geçme, rozet ve yelpaze motifi), eşya motifi (vazo, perde) ve mimari form (sütünce, kemer, niş, yarım kubbe ve külah) ile yapılan süslemeler birkaç örneği geçmemektedir. Figürlü süslemeye ise hiç yer verilmiştir. Süslemelerde çoğunlukla bitkisel motifler tercih edilmiştir. Bitkisel motifleri oluşturan çiçekler (gül, gülçe, karanfil, lale, mine, rozet vs.), palmet motifleri, kıvrık dallar, yapraklar (gül yaprağı, üzüm yaprağı, akantus vs.) ve meyveler (üzüm, nar) kimi zaman naturalist bir tarzda çoğu zamanda stilize edilerek ele alınmıştır. Bunlar bazı örnekler dağınık, bazılarında bir çiçek demeti gibi bağlı, bazılarında ise vazodan içeriye çıkarmıştır. Motiflerde batı etkili barok, rokoko ve ampir üslubun yansımaları kendini göstermektedir. Süslemelerde S ve C kıvrımları, dalgalanmalar ve eğri büğrü hatlar sıklıkla kullanılmıştır.

Geleneksel konut sayısı oldukça fazla olan Tokat kentinde her geçen gün bu sayı azalmaktadır. Kentte birçoğu boş bulunan bu konutlar kendi haline terk edilerek mevcut olan tarihi doku bölgelerinin yok olması sürecini hızlandırmaktadır (Resim 32). Doğal olarak konutlarla birlikte bu konutların içinde bulunan süsleme elemanları da yok olmaktadır (Resim 33). Son yıllarda ekonomik çıkarlar nedeniyle yıkılan tescilli olmayan geleneksel konutların sayısı oldukça fazladır (Resim 34). Bu konuda yerel yönetimlerin tutumları, halkın bilinçsizliği, hızlı yapılaşma faaliyetleri, değişen yaşam koşulları, ekonomik kaygıların yüksek olması gibi pek çok neden bu değerlerimizin yok olmasını hızlı bir biçimde sürdürmektedir.

Resim 32. Kendi haline bırakılmış, kullanılmayan bir konut.

Resim 33. Yıkılmak üzere olan bir konak ve içindeki süsleme öğeleri.

Resim 34. 2012 yılı içinde yıkılan bir tescilsiz geleneksel konut.

Bu nedenlerden dolayı her geçen gün kaybolan ve yok olan kültürel mirasımızın envanterinin çıkarılıp gelecek nesillere aktarılması önem taşıyan konulardan biridir. Geçmişle gelecek arasında bağ kuracak bu verilerin değerlendirilmesi hem mimari hem de kültürel anlamda gelecekte sağlıklı yerleşimlerin oluşturulmasında referans sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Akın, E.S., *Tokat Kenti Anıtsal ve Sivil Mimari Örneklerinin Analizi ve Değerlendirmesi*, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 2009.
- Akın, E. S. ve Özen, H., “Tokat Geleneksel Evlerinin Beyhamam ve Bey Sokak Örneğinde İncelenmesi”, *The Black Sea Journal of Social Sciences*, Giresun Üniversitesi, Sayı 2, 2010, 167-182.
- Akın, E.S. ve Hanoğlu, C., “Tokat Geleneksel Konutları’nda Alçı Lambalıklar”, *Tokat Sempozyumu*, 01-03 Kasım 2012, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, 2012, 163-183.
- Akok, M., “Tokat Şehrinin Eski Evleri”, *Yıllık Araştırmalar Dergisi II*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü, Ankara. 1958, 129-147.
- Aktüre, S., *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atelyesi, Ankara, 1978.
- Anonim, 2006. Tokat Belediyesi.
- Arık, R., *Kubad Abad*, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2000.
- Arseven, C.E., *Türk Sanatı*, Cem Yayınevi, 1984.
- Binan, C., “Ocak”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, 1997.
- Cantay, G., “Türk Süsleme Sanatında Meyve”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/5 Fall 2008, 32-64.
- Çal, H., “Tokat Evleri”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, 2-6 Temmuz 1986, Tokat, Gelişim Matbaası, Ankara, 1987, 365-417.
- Çal, H., *Tokat Evleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 894, Birinci Baskı, Ankara, 1988.
- Doğanay, A, *Osmanlı Tezyinatı, Klasik Devir Osmanlı Hanedan Türbeleri, 1522- 1604*, İstanbul, 2009.
- Eldem S. H., *Türk Evi Osmanlı Dönemi*, C1, Taç Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Eravşar, O., *Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamları)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Baskı Erman Ofset, Konya, 2004.
- Erpi; F., “Sosyo-Kültürel Yapının Yerel Konut Mimarisindeki Yansıması Üzerine Kıyaslamalı Üç Örnek: Anadolu’daki Türk, Rum ve Levanten Konut Mimarileri”, *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri*, 5-7 Mart 1990, Konya, Ofset Repromat Matbaası, Ankara, 1991, 73-83.
- Günay, R., *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Gaye Matbaası A.Ş., İkinci Baskı, Ankara, 1989.
- Gürdal, E., “Alçı”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 1, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1987.
- Gültekin, R.E., “Türklerde Bereket Sembolü Olarak Kullanılan Meyve Motifleri ve Mimaride Değerlendirilmesi”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/5 Fall 2008, 9-31.
- Hasol D., *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1988.
- Küçükerman, Ö., “Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi”, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 6. Baskı, İstanbul, 2007.
- Mülayim, S., “Türk Süsleme Sanatı’nda Arabesk Problemi”, *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, 2, İzmir, 1983, 62-85.
- Ödekan, A., “Alçı Bezeme”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, 1987.
- Öney, G., *Anadolu Selçuklu Mimarisi Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara, 1992.

Özcan , Z. “21. Yüzyılda Geleneksel Konutları ve Kent Dokusu ile Burdur”, *I.Burdur Sempozyumu*, 2007, 1421-1427.

Seçkinöz, M., Alparslan S., Komsuoğlu, Ş., İmer, A. ve Etike, S., *Resim II Süsleme Resmi ve Süsleme Sanatları Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

Sözen, M. ve Tanyeli, U., *Sanat kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1986.

Texier, C., Küçük Asya, Üçüncü Cilt, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002.

Yavi, E., *Tokat*, Baskı: Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul. 1986.